

Nehézzé teszi a feladat elvégzését a megoldandó probléma kettősége. Ez ugyanis nemcsak filozófiatörténeti, hanem — mégpedig elsősorban — filológiai is. S ez utóbbit szinte megoldhatatlanná teszi az a körülmény, hogy a preszokratikus filozófia fogalmai — amint azt gondos filológiai vizsgálatok eléggé bebizonyították — igen nagy jelentésváltozáson estek át. E fogalmakat Platon átalakító-összefoglaló tevékenysége jelentősen elváltoztatta. A platonai megkülönböztetéseket a későbbi történetírók ráalkalmazták a Sokrates előtti filozófia tételeire, s ha pl. ezek a gondolkodók ugyanarra a fogalomra két különböző szót használtak, Platon viszont a két szót két különböző fogalomra foglalta le, az ú. n. doxografusok a megkülönböztetést maguknak az eredeti gondolkodóknak tanításaiban is keresztülvitték.

A dolgon valamennyire bizonyos elvszerű helyreigazítás segít; megfelelő filozófiatörténeti szemlélettel a filológiai szempontból kétes értelmű tételeket a többi, kevésbé kétséges tétellel kapcsolatba kell hoznunk s a gondolkodó egész szellemi hagyatékaira irányuló szemléletnek alávetnünk.

Szerzőnk érdekes és világos áttekintést ad az ión természetfilozófusoktól egészen az atomistákig az ismeretelméleti problémák jelentkezéséről és megoldásáról. Az egyes gondolkodókra vonatkozó fejtegetései végén a megismerés lényege, eredete, érvényessége, lehetősége, eszközei, tárgya és határai szempontjából összefoglalja tanításaikat.

Az ismeretelméleti probléma megszületése Herakleitos, s a pythagoreus Philolaos nevével kapcsolatos, — természetesen még nem tudatos problémafelvetés formájában. E kor szemében mintegy kozmikus esemény még a megismerés: a mindenségben megnyilatkozó erőből részesedik az egyes ember, s ez teszi képessé arra, hogy felfogja a mindenséget. Parmenides ismeretelmélete már komoly tudományos igényeket is kielégít. A tulajdonképeni ismeretelméleti szempont vele jelenik meg.

Meglepő következetességgel lép előtérbe a további fejlődésben az objektív ismeret problémájának, a látszat és valóság kérdésének, az érzékelés és gondolkodás megkülönböztetésének, a megismerés aktív vagy passzív voltának felvetődése. Mire e hatalmas problémátömeg eljut a szofistákig, nagy, erőteljes ága már a bölcséletnek. Alakulásában tehát a preszofista filozófia is eljutott annak a felismeréséhez, hogy a rendszeres gondolkodást meg kell előznie az emberi megismerőképesség tudatos vizsgálatának.

Kovács Gyula.

Deák Gyula Polgári iskolai író-tanárok élete és munkái. Budapest, 1942. n8-r., 519 lap.

Az 1868. évi XXXVIII. törvénycikk alapján létesült magyar polgári iskola ez évben üli meg 75 éves fennállásának emlékűnnepét. Ma már nyílt kapuk döngetése volna a polgári iskolának a magyar művelődési életben való fontos szerepét védelmezni, még régi ellenségeivel és lekicsinylőivel szemben is, sőt akár csak magyarázni. Elég erről csak annyit mondani, hogy a magyar középosztály egyik szintén tekintélyes rétegének, a kispolgárságnak fölemelkedése ez iskolafaj hatalmas méretű felvirágzásának eredménye. Hogy a polgári iskolának ma elért magas színvonala pedig az ugyanakkor kezdetlegesen megindult s $\frac{3}{4}$ század alatt, sok viszontagság után teljessé és tökéletessé kifejlődött külön polgári iskolai tanárképzésnek munkáját dicséri, szintén nyilvánvaló.

Alig van példa rá az oktatásügy egyetemes történetében, hogy egy törvényben szerényen megbúvó művelődési csirából oly aránylag rövid idő, 75 esztendő alatt ilyen népszerű, rendkívül elterjedt, fontos iskolatípus fejlődjék ki és virágozzék föl a középiskolák legkeresettebb fajává, mint aminő a magyar polgári iskola.

Ezt az idei ünnepi mozzanatot vezeti be előre, egy évvel előbb, már 1942-ben megjelenve, egy látszólag száraz, adatgyűjtő, lexikális bio- és bibliografiai módszerű munka, az előttünk levő testes kötet, mely e 75 év alatt az irodalom terén is működött polgári iskolai tanárok életrajzi és irodalmi munkásságbeli adatait tartalmazza az id. Szinnyi József híres »Magyar írók élete és munkái« c. nagy bio- és bibliografiai lexikonából tanult módszerrel.

Deák Gyula, a mű szerzője, adatgyűjtésében — hiszen ez volt a vállalt munkának nehezebbik része — nagy körültekintéssel, az összes elképzelhető források teljes ismeretével s egész egyéniségének megfelelő példászerű lelkiismeretességgel járt el. Egész könyvtárt tesz ki azoknak a lexikonoknak és bibliografiáknak, — de különféle monografiáknak is — sora, amelyek anyagát, adatainak óriási mennyiségét szolgáltatták. A sokféle, kész anyaggal szolgáló gyűjteményeken kívül nyers anyagot nyújtó források gyanánt 600 kötetnyi tanügyi folyóiratot, 8610 iskolai értesítőt (évkönyvet), másfélezer tankönyvet, mintegy 1200 tudományos és szépirodalmi művet tanulmányozott át s azokívül rengeteg jól megrostált önéletrajzi adatot, melyek a Polgáriiskolai Tanáregyesület elnökségének felhívására a tanároktól érkezett 2600 törzslap bevallásainak formájában álltak rendelkezésére. S mindezt a nagy munkát, az anyaggyűjtést és földolgozást 8 esztendő alatt végezte el a szerző, nagy erőfeszítést jelentő, kemény, áldozatos munkával, a polgári iskola 75 esztendő életéből majdnem 4000 tanárnak irodalmi működését mutatva be az utókor előtt.

A szellemi munkának ez óriási arányai, melyek e könyv adataiból szemünk előtt kibontakoznak, tiszteletet keltenek a derék polgári iskolai tanári rend iránt az irodalom, és tudomány terén is, még ha nem gondolunk is a különösen kiváló egyéniségekre, országos hírű írókra, költőkre, tudósokra, kik közül csak úgy kapásból, mutatóba említünk néhányat, mint pl. *Gyulai Pált*, a költőt, *Tolnai Lajost*, a regényírót és költőt, *Ferenczi Zoltánt*, az irodalomtörténetírót, *Maróthy Jenőt*, a novellistát, *Kaffka Margit* irónőt, *Komjáthy Jenőt*, a nagy pesszimista poétát, vagy az írók és költők közül még *Havas Istvánt* és *Palágyi Lajost*, a tudósok közül *Herrmann Antal* és *Solyomossy Sándor* néprajzi írókat, *Weszely Ödönt*, a pedagógust, *Palágyi Menyhért* európai hírű filozófust, *Neményi Imre* kulturpolitikust, a művészek közül *Ádám Jenő* zeneszerzőt, *Szödy Szilárd* szobrászművészt, *Komjáti Gyula* európai hírnévnek örvendő festőművészt, stb., kik egykor mind — hosszabb-rövidebb ideig, egyik-másik mindvégig — polgári iskolai katedrán ültek.

Deák Gyula, mint a polgári iskolai tanárság törekvéseinek és küzdelmeinek régi hű zászlótartója, egyben szorgalmas krónikása, ezúttal is rendkívüli érdemeket szerzett e lexikon összeállításával a polgári iskolai tanárság s ezen át a polgári iskola megbecsülése érdekében. Könyvének oktatástörténeti szempontból való érdeme kétségtelen.

Gyulai Agost.